

به نام خدا

ترویج سواد دیجیتال و شهروندی در آموزش و پرورش

مولفان :

بهرروز علمی مریان

پونه محبی کله سرا

الهام اسماعیلی

رحیم جعفری نژاد

منیژه شمسی نژاد

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: علمی مریان، بهروز، ۱۳۶۳
عنوان و نام پدیدآور: ترویج سواد دیجیتال و شهروندی در آموزش و پرورش / مولفان بهروز علمی
مریان، پونه محبی کله سرا، الهام اسماعیلی، رحیم جعفری نژاد، منیژه شمسی نژاد.
مشخصات نشر: ارسطو (سازمان اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۱۴۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۶۶۲-۵
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص ۱۴۶-۱۱۷.
موضوع: سواد دیجیتال - سواد شهروندی - آموزش و پرورش
شناسه افزوده: محبی کله سرا، پونه، ۱۳۵۵
شناسه افزوده: اسماعیلی، الهام، ۱۳۷۴
شناسه افزوده: جعفری نژاد، رحیم، ۱۳۵۵
شناسه افزوده: شمسی نژاد، منیژه، ۱۳۷۵
رده بندی کنگره: LB۳۰۳۹
رده بندی دیویی: ۳۷۱/۱۰۴۹
شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۱۴۶۹۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: ترویج سواد دیجیتال و شهروندی در آموزش و پرورش
مولفان: بهروز علمی مریان - پونه محبی کله سرا - الهام اسماعیلی
رحیم جعفری نژاد - منیژه شمسی نژاد
ناشر: ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرایی، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲
چاپ: زبرجد
قیمت: ۱۳۲۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۶۶۲-۵
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	بخش اول
۷	پیمایش در چشم انداز دیجیتال
۸	رونمایی از دنیای دیجیتال (روندها و چالش ها)
۱۱	تکامل سواد دیجیتال (از اصول اولیه تا مهارت های پیشرفته)
۱۴	درک چارچوب شهروندی دیجیتال
۱۷	پیوستگی سواد دیجیتال و شهروندی
۲۰	نقش مدارس در شکل دادن به شایستگی دیجیتال
۲۳	سواد دیجیتال در میان رشته ها (رویکردی کل نگر)
۲۶	ارزیابی چشم انداز دیجیتال (فرصت ها و نگرانی ها)
۲۹	بینش تحقیق (وضعیت فعلی سواد دیجیتال در آموزش)
۳۳	بخش دوم
۳۳	مبانی سواد دیجیتال
۳۴	ملزومات سواد دیجیتال (مفاهیم و شایستگی های اصلی)
۳۷	سواد رسانه ای (رمزگشایی پیام ها در عصر دیجیتال)
۴۰	سواد اطلاعاتی (پیمایش در دریای اطلاعات دیجیتال)
۴۳	سواد فناورانه (فراتر از مهارت های کاربر)
۴۵	تفکر انتقادی در حوزه دیجیتال
۴۹	مهارت های ارتباط دیجیتال (تقویت بیان آنلاین مؤثر)

۵۲	ملاحظات اخلاقی در سواد دیجیتال
۵۵	ایجاد یک بنیاد قوی برای شایستگی دیجیتال
۵۹	بخش سوم
۵۹	آموزش شهروندی دیجیتال
۶۰	تعریف شهروندی دیجیتال (حقوق، مسئولیت ها و مشارکت)
۶۳	آگاهی از امنیت سایبری (حرکت در چشم انداز امنیت دیجیتال)
۶۶	آداب معاشرت آنلاین و رفتار مسئولانه
۶۹	رسیدگی به آزار و اذیت سایبری و ترویج احترام دیجیتال
۷۲	مسائل حریم خصوصی (درک و حفاظت از اطلاعات شخصی)
۷۵	تعادل رسانه ای و رفاه در عصر دیجیتال
۷۸	شهروندی دیجیتال جهانی (درک دیدگاه های فرهنگی)
۸۱	ادغام شهروندی دیجیتال در برنامه درسی مدرسه
۸۵	بخش چهارم
۸۵	ادغام فناوری در آموزش
۸۶	مدل های یکپارچه سازی فناوری (افزایش تجربه یادگیری)
۸۹	محیط های آموزشی ترکیبی (ادغام آموزش های سنتی و دیجیتال)
۹۱	استفاده از برنامه ها و ابزارهای آموزشی
۹۴	نقش سیستم های مدیریت یادگیری در آموزش دیجیتال
۹۸	گیمیفیکیشن و یادگیری دیجیتال
۱۰۳	بخش پنجم
۱۰۳	توانمندسازی مربیان به عنوان راهنمای دیجیتال

- ۱۰۴ ..... توسعه حرفه ای برای سواد دیجیتال و شهروندی
- ۱۰۷ ..... نقش معلم در مدل سازی شهروندی دیجیتال
- ۱۱۰ ..... پرورش ذهنیت آموزشی آماده دیجیتال
- ۱۱۳ ..... راهبردهای ادغام سواد دیجیتال در میان موضوعات
- ۱۱۷ ..... منابع و مآخذ

بخش اول

پیمایش در چشم انداز دیجیتال

رونمایی از دنیای دیجیتال (روندها و چالش ها)

در سال‌های اخیر، ایران تحول قابل توجهی را در چشم‌انداز دیجیتالی خود تجربه کرده است که پیامدهای عمیقی برای آموزش، جامعه و حکومت دارد. این بخش به دنبال کشف پیچیدگی‌های این دنیای دیجیتالی در حال تکامل است و هم‌روندهایی را که آن را تعریف می‌کنند و هم چالش‌هایی را که در پی آن پدیدار می‌شوند بررسی می‌کند. این تحلیل مبتنی بر زمینه سواد دیجیتال و شهروندی است و بر نیاز به درک جامع از چشم‌انداز دیجیتال ایران تاکید می‌کند.

ایران در دهه گذشته شاهد افزایش قابل توجهی در ضریب نفوذ اینترنت بوده است که تغییری اساسی در نحوه دسترسی افراد به اطلاعات و برقراری ارتباط ایجاد کرده است. بر اساس آمارهای اخیر (مرکز آمار ایران، ۲۰۲۲)، ضریب نفوذ اینترنت به سطح بی‌سابقه ۸۷ درصدی رسیده است که نشان‌دهنده افزایش قابل توجهی نسبت به سال‌های گذشته است. این افزایش نه تنها ارتباط بیشتر را تسهیل کرده است، بلکه سؤالات مربوطه را در مورد سواد دیجیتال و شهروندی نیز مطرح کرده است. همانطور که افراد خود را در قلمرو دیجیتال غوطه ور می‌کنند، نیاز به درک دقیق چالش‌های مرتبط به طور فزاینده‌ای حیاتی می‌شود.

رشد ضریب نفوذ اینترنت در بین گروه‌های جمعیتی یکسان نبوده است. مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی تمایل بیشتری به اتصال دارند (جلالی، ۲۰۲۱، ص ۵۶). این شکاف دیجیتال نگرانی‌هایی را در مورد دسترسی عادلانه به منابع و فرصت‌های آموزشی

ایجاد می‌کند. از آنجایی که سیاست گذاران و مربیان با این چالش‌ها دست و پنجه نرم می‌کنند، نیاز مبرمی به مداخلاتی وجود دارد که این شکاف را پر کند و اطمینان حاصل کند که همه اقشار مردم می‌توانند از مزایای سواد دیجیتال استفاده کنند.

یکی از ویژگی‌های بارز چشم انداز دیجیتال، استفاده گسترده از بسترهای رسانه‌های اجتماعی است. پلتفرم‌هایی مانند اینستاگرام، تلگرام و توییتر جزء لاینفک ارتباطات و انتشار اطلاعات شده‌اند. به ویژه جوانان ایرانی این بسترها را پذیرفته‌اند و اشکال جدیدی از بیان دیجیتال و مشارکت مدنی را شکل داده‌اند (کریمی، ۲۰۲۳، ص ۷۸). با این حال، این افزایش در تعامل آنلاین طیفی از چالش‌های مرتبط با اطلاعات نادرست، حریم خصوصی و اخلاق دیجیتال را نیز به همراه دارد.

شیوع اطلاعات نادرست در پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی، تهدیدی اساسی برای سواد دیجیتال است. روایات نادرست و اطلاعات گمراه‌کننده می‌تواند به سرعت گسترش یابد و بر افکار عمومی و فرآیندهای تصمیم‌گیری تأثیر بگذارد. از آنجایی که مربیان با آموزش سواد دیجیتال دست و پنجه نرم می‌کنند، باید در عرصه پیچیده رسانه‌های اجتماعی حرکت کنند تا دانش آموزان را با مهارت‌های ارزیابی انتقادی اطلاعات مجهز کنند (احمدی و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۱۰۲). علاوه بر این، موضوع حفظ حریم خصوصی در عصر دیجیتال بسیار مهم است، زیرا افراد با مبادلات بین اتصال و حفاظت از اطلاعات شخصی دست و پنجه نرم می‌کنند (رحمانی، ۲۰۲۲، ص ۱۳۴).

همزمان با رشد چشم انداز دیجیتال، دولت ایران گام‌های مهمی در اجرای طرح‌های دولت الکترونیک برداشته است. هدف این طرح‌ها ساده کردن فرآیندهای اداری، ارتقای خدمات شهروندان و ارتقای شفافیت است. با این حال، تلاقی دولت الکترونیک و شهروندی دیجیتال سوالات پیچیده‌ای را در مورد پاسخگویی، دسترسی و مشارکت مدنی ایجاد می‌کند.

تاکید دولت ایران بر خدمات دولت الکترونیک با روندهای جهانی همسو است (بانک جهانی، ۲۰۲۱، ص ۴۵). با این حال، چالش در حصول اطمینان از قابل دسترس بودن این خدمات

برای همه شهروندان نهفته است و حس مشارکت دیجیتال را تقویت می کند. از آنجایی که سواد دیجیتال به پیش‌نیازی برای تعامل با پلتفرم‌های دولت الکترونیک تبدیل می‌شود، نیاز به تلاش‌های هماهنگ برای پر کردن شکاف مهارتی، به ویژه در میان جوامع حاشیه‌نشین وجود دارد (حسینی، ۲۰۲۲، ص ۲۱۰).

شهروندی دیجیتال، در زمینه دولت الکترونیک، فراتر از توانایی جهت‌یابی در پلتفرم‌های آنلاین است. این شامل مشارکت فعال شهروندان در شکل‌دهی سیاست‌های دیجیتال و پاسخگو نگه داشتن مقامات است. مربیان نقشی محوری در پرورش حس شهروندی دیجیتالی در بین دانش‌آموزان دارند و آنها را برای مشارکت معنادار در چشم‌انداز حکمرانی دیجیتال توانمند می‌سازند (هاشمی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۷).

چشم‌انداز دیجیتال از تهدیدات امنیت سایبری، از حملات فیشینگ گرفته تا اشکال پیچیده‌تر جنگ سایبری مصون نیست. از آنجایی که افراد و سازمان‌ها به طور فزاینده‌ای بر پلتفرم‌های دیجیتال تکیه می‌کنند، نیاز به اقدامات امنیت سایبری قوی بسیار مهم می‌شود. درک این تهدیدات و ترویج سواد دیجیتال در امنیت سایبری برای حفظ یکپارچگی چشم‌انداز دیجیتال ضروری است.

حملات سایبری اخیر به نهادهای ایرانی، ماهیت در حال تحول چالش‌های امنیت سایبری را برجسته می‌کند (وزارت فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران، ۲۰۲۲، ص ۲۳). در پاسخ، نیاز به آموزش یکپارچه امنیت سایبری که فراتر از آگاهی اولیه است، در حال افزایش است. برنامه‌های سواد دیجیتال باید افراد را به مهارت‌هایی مجهز کنند تا تهدیدات سایبری را شناسایی و کاهش دهند و فرهنگ آگاهی امنیت سایبری را پرورش دهند (جوادی، ۲۰۲۲، ص ۷۸).

همانطور که چشم‌انداز دیجیتال دستخوش دگرگونی سریع می‌شود، آموزش به عنوان یک نیروی مرکزی در شکل‌دادن به سواد دیجیتال و چشم‌انداز شهروندی ظاهر می‌شود. ادغام سواد دیجیتال در برنامه‌های درسی آموزش رسمی برای آماده‌سازی نسل بعدی برای عبور از پیچیدگی‌های دنیای دیجیتال بسیار مهم است.

مربیان باید فراتر از رویکردهای آموزشی سنتی بروند و روش‌های نوآورانه‌ای را بپذیرند که از فناوری برای ارتقای مهارت‌های سواد دیجیتال استفاده می‌کنند (شریفی، ۲۰۲۳، ص ۱۱۲). این شامل پرورش تفکر انتقادی، ارزیابی اطلاعات و تصمیم‌گیری اخلاقی در حوزه دیجیتال است. تلاش‌های مشترک بین مؤسسات آموزشی، سیاست‌گذاران و ذینفعان صنعت برای توسعه چارچوب‌های جامعی که به ابعاد چندوجهی سواد دیجیتالی می‌پردازد، ضروری است (منصوری، ۲۰۲۲، ص ۱۸۹).

پیمایش در چشم‌انداز دیجیتال مستلزم درک دقیقی از روندها و چالش‌های رایج است. رشد سریع نفوذ اینترنت، گسترش پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی، ابتکارات دولت الکترونیک، نگرانی‌های امنیت سایبری و نقش آموزش جنبه‌های به هم پیوسته‌ای هستند که توجه را می‌طلبند. همانطور که ایران به سفر خود به سوی آینده‌ای دیجیتالی ادامه می‌دهد، پرورش سواد دیجیتال و شهروندی به عنوان یک مسئولیت مشترک برای سیاست‌گذاران، مربیان و جامعه در کل ظاهر می‌شود.

تکامل سواد دیجیتال (از اصول اولیه تا مهارت‌های پیشرفته)

تکامل سواد دیجیتال منعکس‌کننده سفری پویا از مهارت‌های پایه به شایستگی‌های پیشرفته است که تحت تأثیر توسعه سریع چشم‌انداز دیجیتال است. این بخش به بررسی مسیر سواد دیجیتال در بافت ایرانی می‌پردازد و ریشه‌های آن را در مهارت‌های پایه در نیازهای مهارت‌های پیشرفته لازم برای مشارکت فعال در جامعه دیجیتالی معاصر جستجو می‌کند. بررسی این تحول در ایجاد راهبردهای آموزشی مؤثر که به ابعاد چندوجهی سواد دیجیتالی می‌پردازد، بسیار مهم است.

سواد دیجیتال پایه شامل مهارت‌های اساسی است که افراد برای حرکت مؤثر در چشم‌انداز دیجیتال ضروری هستند. این مهارت‌ها شامل مهارت اولیه کامپیوتر، ناوبری اینترنتی و توانایی استفاده از نرم‌افزارهای معمول است. در چارچوب ایران، تأکید بر سواد دیجیتالی

پایه در برنامه‌های درسی آموزشی و ابتکارات دولتی با هدف تضمین دسترسی گسترده به این مهارت‌های اساسی مشهود است (وزارت آموزش و پرورش ایران، ۲۰۲۲، ص ۳۴).

با این حال، چالش‌ها، به‌ویژه در جوامع روستایی و محروم، که دسترسی به منابع و آموزش ممکن است محدود باشد، وجود دارد (رضوی، ۲۰۲۱، ص ۴۵). پرداختن به این نابرابری‌ها مستلزم تلاشی هماهنگ برای ادغام سواد دیجیتال پایه در آموزش رسمی، همراه با ابتکارات مبتنی بر جامعه است که دسترسی به فرصت‌های یادگیری دیجیتال را گسترش می‌دهد.

با گسترش چشم‌انداز دیجیتال، سواد اطلاعاتی به طور فزاینده‌ای حیاتی می‌شود. سواد اطلاعاتی فراتر از مهارت‌های دیجیتالی اولیه است و توانایی ارزیابی انتقادی و استفاده از اطلاعات از منابع دیجیتالی مختلف را در بر می‌گیرد. که حجم اطلاعات آنلاین گسترده و متنوع است، تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای شهروندان ضروری است تا بتوانند آگاهانه تصمیم بگیرند و به طور معناداری در گفتمان مدنی مشارکت کنند (زاهدی و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۸۷).

مؤسسات آموزشی با ادغام سواد اطلاعاتی در برنامه درسی نقش محوری در پرورش سواد اطلاعاتی دارند. تلاش‌های مشترک بین مربیان، کتابداران و متخصصان فناوری اطلاعات برای توسعه برنامه‌های جامعی ضروری است که افراد را برای تشخیص اعتبار و قابلیت اطمینان اطلاعات دیجیتالی توانمند می‌سازد (ابطحی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲).

سیر تحول سواد دیجیتال باید نقش سواد رسانه‌ای را در رمزگشایی انبوه پیام‌های منتشر شده از طریق کانال‌های دیجیتال نیز در نظر بگیرد. سواد رسانه‌ای شامل توانایی تجزیه و تحلیل و تفسیر انتقادی محتوای رسانه‌ای از جمله تصاویر، ویدئوها و اطلاعات متنی است. در عصری که پلتفرم‌های رسانه‌های دیجیتال در همه جا حضور دارند، پرورش سواد رسانه‌ای برای ارتقای جامعه‌ای فهیم و با سواد رسانه‌ای بسیار مهم است (حسینی، ۱۳۹۱، ص ۵۶).

استراتژی‌های آموزشی باید شامل آموزش سواد رسانه‌ای باشد و افراد را تشویق کند تا محتوای رسانه‌ای را که با آن مواجه می‌شوند زیر سوال ببرند، تحلیل کنند و زمینه‌سازی کنند. این رویکرد فعالانه، شهروندان را قادر می‌سازد تا پیچیدگی‌های رسانه‌های دیجیتال را مرور کنند و جامعه‌ای آگاه‌تر و فعال‌تر را تقویت کنند.

تکامل سواد دیجیتال فراتر از مهارت‌های فنی است و اصول شهروندی دیجیتال را در بر می‌گیرد. شهروندی دیجیتال شامل مشارکت مسئولانه، اخلاقی و مشارکتی در دنیای دیجیتال است. همانطور که افراد در سواد اطلاعاتی و بنیادی مهارت پیدا می‌کنند، تمرکز به سمت پرورش شهروندان دیجیتال مسئول که به طور مثبت به جامعه آنلاین کمک می‌کنند تغییر می‌کند (رحمتی، ۲۰۲۳، ص ۷۸).

مؤسسات آموزشی با همکاری نهادهای دولتی، نقش مهمی در القای ارزش‌های شهروندی دیجیتال دارند. این شامل ترویج آداب معاشرت آنلاین، تقویت احساس مسئولیت در قبال اقدامات دیجیتال، و تشویق مشارکت مدنی فعال در فضاهای دیجیتال است. تکامل به سوی سواد دیجیتالی پیشرفته نیازمند رویکردی جامع است که مهارت‌های فنی را با ملاحظات اخلاقی ادغام می‌کند.

با تکامل چشم انداز دیجیتال، تقاضا برای مهارت‌های دیجیتال پیشرفته به طور فزاینده‌ای برجسته می‌شود. این مهارت‌ها فراتر از مهارت اولیه هستند و حوزه‌هایی مانند کدنویسی، تجزیه و تحلیل داده‌ها و خلاقیت دیجیتال را در بر می‌گیرند. درک اهمیت مهارت‌های دیجیتال پیشرفته برای آماده‌سازی نیروی کاری که بتواند در اقتصاد دیجیتال شکوفا شود، ضروری است (صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۲۰۲۲، ص ۵۶).

ادغام مهارت‌های دیجیتال پیشرفته در برنامه‌های درسی آموزشی نیازمند همکاری بین مؤسسات آموزشی و ذینفعان صنعت است. این هم‌افزایی تضمین می‌کند که مهارت‌های آموزش داده شده با نیازهای در حال تحول نیروی کار دیجیتال همسو هستند. علاوه بر این، برنامه‌های توسعه حرفه‌ای برای مربیان برای تجهیز آنها به دانش و مهارت‌های لازم برای انتقال صلاحیت‌های دیجیتالی پیشرفته بسیار مهم است.

تکامل سواد دیجیتال فرآیندی پویا است که از تلاقی پیشرفت‌های فناوری، استراتژی‌های آموزشی و نیازهای اجتماعی شکل گرفته است. از مهارت‌های پایه تا شایستگی‌های پیشرفته، مسیر سواد دیجیتالی نشان‌دهنده تلاش‌های مداوم برای توانمندسازی افراد برای عبور از پیچیدگی‌های عصر دیجیتال است. همانطور که ایران به این سفر ادامه می‌دهد، رویکردی جامع که به سواد بنیادی، سواد اطلاعاتی، سواد رسانه‌ای، شهروندی دیجیتال و مهارت‌های دیجیتال پیشرفته می‌پردازد، برای پرورش جامعه‌ای با سواد دیجیتال و توانمند ضروری است.

درک چارچوب شهروندی دیجیتال

مفهوم شهروندی دیجیتال با دست و پنجه نرم کردن جوامع با پویایی در حال تحول چشم انداز دیجیتالی برجسته شده است. در چارچوب ایران، درک چارچوب شهروندی دیجیتال برای هدایت تعامل پیچیده بین فناوری، جامعه و حکومت ضروری است. این بخش به بررسی ابعاد چندوجهی شهروندی دیجیتال می‌پردازد، زیربنای نظری، مفاهیم عملی و نقش آموزش در شکل دادن به شهروندان دیجیتالی مسئول را بررسی می‌کند.

شهروندی دیجیتال ریشه در این ایده دارد که افراد دارای حقوق و مسئولیت‌هایی در فضای دیجیتال هستند و نقش آنها را در جوامع فیزیکی منعکس می‌کند. در بافت ایران، مبانی نظری شهروندی دیجیتال هم از دیدگاه‌های جهانی و هم از تفاوت‌های ظریف محلی استخراج می‌شود. محققان معتقدند شهروندی دیجیتال مجموعه‌ای از شایستگی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها را در بر می‌گیرد که افراد را برای مشارکت مسئولانه در دنیای دیجیتال توانمند می‌سازد (حسینی، ۱۳۹۱، ص ۸۷).

برگرفته از کار ربیل (۲۰۱۵)، نه عنصر شهروندی دیجیتال چارچوب جامعی را ارائه می‌دهد که شامل جنبه‌هایی مانند دسترسی دیجیتال، تجارت دیجیتال، ارتباطات دیجیتال، سواد دیجیتال، آداب دیجیتال، قانون دیجیتال، حقوق و مسئولیت‌های دیجیتال، سلامت دیجیتال است. و امنیت دیجیتال. هر یک از عناصر به هدف فراگیر تقویت تعامل آگاهانه